

EVOLUȚIA ISTORICĂ A STAȚIUNII BALNEO-CLIMATERICE MONEASA (JUD. ARAD) PÂNĂ ÎN 1918

Felicia-Aneta Oarcea

Cuvinte cheie: *stațiunea balneo-climaterică Moneasa, evoluție istorică, epoca modernă*

Keyword: *Moneasa Spa, Modern Age*

Istoria stațiunii arădene Moneasa s-a împletit armonios cu peisajul pitoresc, izvoarele termale și aerul puternic ionizat. Izvoarele termale au fost amintite în diploma din 1597, în care s-a consemnat actul de donație făcut de principele Sigismund Báthory lui Kornis Gaspar¹. “Băilor termale” au fost cunoscute și apreciate de otomani. Descoperind calitățile binefăcătoare, turcii le-au utilizat pentru recuperarea sănătății. Nu știm însă dacă au fost angajați medici turci, dar s-a știut faptul că de multe ori aceștia s-au adresat vracilor². Cert este că în perioada turcească băile Moneasa nu au fost exploatate în scop turistic. Viitoarea stațiune și-a luat denumirea de la satul cu același nume³, cunoscut fiind faptul că din perioada medievală apar primele mențiuni documentare despre localitatea și băile Moneasa.

Interesul pentru amenajarea stațiunii a început abia în secolul al XIX-lea când proprietarii Monesei, pe lângă exploatarea minelor, calcarelor și marmurei s-au preocupat de promovarea turismului prin dezvoltarea stațiunii.

De-a lungul vremii s-au făcut numeroase aprecieri asupra locurilor pitorești ale acestei stațiuni. Unul dintre istoricii arădeni ai perioadei moderne a menționat-o ca fiind “unica stațiune balneară din comitatul Arad, situată în părțile nord-estice”. Prestigiul l-a oferit și conținutul bogat în minerale al izvoarelor termale, cu o temperatură variabilă cuprinsă între 18, 25 sau 31°C, care are efecte benefice în afecțiunile organelor digestive, bolilor reumatice, debilitate generală și boli abdominale⁴. Istoricii au

apreciat că apele termale izvorăsc din calcarele triasice, acestea găsiindu-se la o distanță de $\frac{1}{4}$ h de satul Moneasa⁵. Pe lângă izvoarele termale, există și izvoare cu apă rece, caracterizate printr-un debit bogat. Acestea, deși nu au însușirile chimice ale izvoarelor calde, totuși, sunt foarte utile, deoarece asigură o temperatură adecvată băilor calde⁶.

Susurul izvoarelor și singurătatea sălbatică a locurilor te conduc spre o baie retrasă frecventată încă din perioada modernă de turiști pentru recuperarea sănătății. Amenajările realizate în preajma băii și a „hotelului cu camere”, au îmbiat turiștii să vină, chiar de la distanțe apreciabile, la început, în număr mic cei drept, pentru însănătoșire și distracție⁷. Măsurile luate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea de membrii familiei Nevery⁸, pentru amenajarea stațiunii, nu au schimbat aspectul său neglijent. Motiv bine întemeiat pentru a nu fi vizitată de turiști. În plus drumul de acces a fost aproape impracticabil. Traseul Sebiș-Moneasa a fost străbătut cu căruța în 2 h din cauza lipsei amenajărilor drumurilor și podurilor. În anotimpul ploios drumul a devenit și mai anevoios, căruțele intrând în nămol și apă până la butucul roților. La toate acestea au contribuit locurile puține de cazare, turiștii fiind nevoiți, de multe ori, să se reîntorcă, iar cei cazați să renunțe la multe comodități⁹.

Intrată în atenția oficialităților comitatense arădene, stațiunea Moneasa s-a bucurat de începuturile timide ale modernizărilor. Astfel, prin ordinul comitelui suprem al comitatului Arad adresat pretorului plasei Buteni, începând cu data de 20 mai 1853, notarul din comuna Prăjești a fost obligat să verifice și să întocmească, sub îndrumarea pretorului din Buteni, un tabel cu străinii care au venit la tratament în băile Moneasa¹⁰. Din listele întocmite rezultă că în acest an stațiunea a fost vizitată cu precădere de cei din comitatul Arad și din comitatele învecinate, fără a fi semnalate persoane venite din străinătate, persoane cu funcții și poziții sociale importante. Asistența medicală a fost asigurată de medicul comitatului cu sediul în comuna Sebiș, „care se deplasează zilnic în acest scop la Moneasa”¹¹. În cursul lunii iunie a aceluiași an, inspectorul Băilor din comuna Sebiș a consemnat prezența a 12 persoane, împreună cu 17 însoțitori (membrii de familie și servitori)¹², care au căutat efectele curative ale băilor Moneasa. Consemnările din raportul primpretorului plasei Buteni către comisarul gubernial cezaro-crăiesc, au făcut referiri la faptul că turiștii „vin pentru distracții și odihnă. Bolnavii veniți pentru tratament, în general părăsesc sănătoși stațiunea”. Raportul a susținut dezvoltarea și

amenajarea stațiunii, asigurarea condițiilor pentru atragerea unui număr cât mai mare de turiști după „planul medicului primar al comitatului Arad, dr. Bittner Emeric”¹³.

Cu toate eforturile modernizatoare, raportul autorității comitatului Arad către Consiliul locotenențial cezaro-crăiesc, departamentul Oradea, cu privire la desfășurarea sezonului balnear la băile din Moneasa, a concluzionat că băile Moneasa abia au putut fi considerate în categoria stațiunilor balneare, din cauza lipsei unor standarde de funcționare și administrare¹⁴.

Pentru o mai bună funcționare a băilor, din anul 1854, notarul din Moneasa a fost însărcinat să le administreze¹⁵. În atribuțiile sale au intrat și fixarea prețurilor de cazare și meniu. Capacitatea stațiunii s-a limitat, în această perioadă, la 5 camere de baie și 14 camere de oaspeți¹⁶. Decizia de a acorda credibilitate autorităților din localitatea Moneasa în vederea luării unor măsuri pentru bunul mers al stațiunii a însemnat începutul unei administrații eficiente. În perioada 18 iunie-4 august s-a înregistrat o creștere a numărului vizitatorilor la 25, cei mai mulți veniți din comitatul Arad¹⁷.

Un alt raport al pretorului cezaro-crăiesc al plasei Buteni către împuternicitul cezaro-crăiesc al comitatului Arad privind înaintarea listelor cu străinii care au vizitat stațiunea a consemnat că evidențe asemănătoare au fost trimise și Poliției cezaro-crăiască din Viena, precum și împuternicitului cezaro-crăiesc din Arad. Analiza tabelelor anexate a oferit o statistică detaliată despre turiști și ocupația lor. În luna iunie a anului 1854, trei persoane, originare din Batanya, Arad și Lököshaza au vizitat băile Moneasa. Acestea au venit dimineața. Fiecare vizitator a fost însoțit de un servitor. În luna iulie a aceluiași an, numărul vizitatorilor a crescut, ajungând la 28 persoane, însoțite de 16 servitori, sosite din Arad, Ghioroc, Batanya, Lökösháza, Seghedin, Zărand, Sebiș, Chisindia Mare și Sânmartin; iar în luna august, alte 23 de persoane, însoțite de 4 servitori, venite din localitățile Ineu, Chișineu-Criș, Nădab, Vinga, Lökösháza, Arad, Cinteș, Vânători, Sebiș, Sânmartin. Dintre cei 54 de vizitatori, în lunile iunie-august, 20 au fost femei venite cu soții lor. Unele persoane, ca de exemplu baroneasa Simony, a fost însoțită și de fata de casă și guvernantă, altele, spre exemplu soția protopopului din Sebiș, Terentie Raț, a venit cu soțul ei, însă fără servitori. O situație interesantă a fost cea a studentului venit din

Chisindia Mare, Mihai Stoikovits, care, probabil, fiind grav bolnav a fost însoțit de două persoane (o gospodină și verișoara lui).

Sub aspect ocupațional, același raport, a consemnat la rubrica "ocupația vizitatorilor" următoarele: soție de pretor, pensionar, baron și moșier, comerciant de făină, administrator de moșie, moșier, meșter pilar, notar, soție de notar, student, soție de protopop, baroneasă, protopop ortodox român și romano-catolic, soție de administrator de moșie, om de știință¹⁸. Raportul pe luna septembrie, înaintat cu ocazia închiderii sezonului la Moneasa, a înregistrat prezența a 27 de vizitatori, având ca și condiție socială cea de burghezi. Aceștia au avut o atitudine pașnică și ordonată¹⁹.

Creșterea numărului turiștilor a stârnit interesul autorităților, care au stabilit reguli pentru a menține ordinea la stațiunile balneare existente pe teritoriul circumscripțiilor din Oradea. În cuprinsul lor s-au stipulat următoarele:

- folosirea liberă a băii este admisă tuturor celor care și-au achitat taxa fixată pentru folosirea băii;

- fiecare vizitator al băii este obligat cu ocazia sosirii sale la stațiunea balneară de a se prezenta la proprietarul stațiunii, respectiv la arendașul acesteia, pentru a declara: numele său, starea civilă, domiciliul, precum și pentru a-i înregistra în condica străinilor, care va fi verificată de inspectorul băii, zilnic;

- este o obligație a vizitatorilor de a îngriji fiecare vană; după folosire să fie complet golită și să fie curățată cu perii, înainte de a se pregăti o nouă baie;

- vizitatorul este liber să fie prezent la umplerea vâniei sale, de a se convinge de curățenia ei și de a stabili gradul căldurii ei;

- dacă vreun vizitator primește o vană deja umplută și are bănuiala fondată că apa parțial a fost deja folosită, atunci are dreptul de a cere golirea vâniei și umplerea ei din nou;

- arendașul băii are obligația menținerii curățeniei camerelor de baie și a garniturilor, de a se îngriji de utilitatea lor și de curățenia vâniei, iar vizitatorii sunt obligați să mențină curățenia în camerele de baie și a mobilierului existent înăuntru:

- vizitatorii care nu au costume de baie să fie prevăzuți cu ele în schimbul unei plăți; costumele murdare și umede să fie restituite vizitatorului și în locul lor trebuie să primească haine uscate și curate;

- în caz de îmbolnăvire subită, ca să se poată acorda primul ajutor îndată, trebuie să se țină așa-numita "hoffmani" și suc de corn de cerb, și în fiecare cameră de baie trebuie să fie instalată la un loc potrivit o sonerie de tras;

- taxele costumelor de baie și ale băilor, fiecare separat, trebuie să fie afișate într-un loc public, pentru a le putea oricine folosi.

Aceste reguli ale stațiunii balneare au fost afișate în casa cu vânilor, în anumite locuri, bătătoare la ochi, și să fie supravegheate pentru a nu fi rupte²⁰.

Pretorul din plasa Buteni a înaintat un raport, la 20 septembrie 1856, împuternicitului cezaro-crăiesc din comitatul Arad, referitor la închiderea sezonului stațiunii balneare Moneasa. Conform informațiilor furnizate, stațiunea a fost vizitată de 27 de persoane, toți erau indigeni și aparțineau clasei burgheze. Atitudinea lor și a servitorilor lor, atât politică, cât și socială, în timpul șederii a fost pașnică și ordonată, iar persoanele bolnave au fost vizitate de medicul primar din Sebiș, dr. Bittner Emeric²¹. Același raport a precizat faptul că persoanele care s-au perindat la cură în acest număr nu se includ și servitorii-s-au arătat nemulțumite de aspectul neglijent al băilor și camerelor de oaspeți²².

Schimbările au început în 1891, când stațiunea a trecut în proprietatea contelui Weckheim Friedrich²³. Noul proprietar a construit pe cont propriu o cale ferată de la gara Sebiș și până la stațiunea Moneasa, înlăturând, astfel, neplăcerile drumului. În locul clădirilor vechi și dărăpănate ale băii și restaurantului demodat s-a construit o vilă, a cărei lungime este de 80 m. La parter au fost amenajate băile, saloanele, în care domnii și doamnele puteau purta discuții diverse, iar la etaj erau camerele de oaspeți. Lângă această clădire a fost edificat un restaurant, construit din sticlă, cu o capacitate de 300 de locuri. Vis-à-vis de acesta se află bucătăria; ambele au fost complet renovate. Înspre parcul stațiunii s-a ridicat o clădire cu 16 camere²⁴. În apropierea acestei clădiri s-a aflat un sanatoriu de hidroterapie, care este înconjurat de un parc. Înalta societate maghiară a împodobit parcul stațiunii Moneasa cu vile, încadrate arhitectural în moda epocii. Dintre acestea putem aminti vila lui Paradeyser Ludovic, a Căilor Ferate Unite Arad-Cenad²⁵, a contelui Wenckheim, a familiei Czàran, apoi, somptuoasa vilă construită de văduva baronului Andrényi, după planurile arhitectului arădean Steiner József²⁶. Impunătoarele construcții au ridicat prestigiul stațiunii Moneasa, ceea ce face ca la sfârșitul secolului al XIX-lea

să fie numită „Gasteinul Ungariei”²⁷. Anual, în data de 24 iunie s-a organizat „Krisztina-bal” și pe 20 august balurile de sfântul Ștefan²⁸.

Lucrările de amenajare a stațiunii au continuat și prin forarea a unei fântâni arteziane, care a avut o adâncime de 316 m și a asigurat un debit de 60 hl pe minut. Analiza apei fântânii arteziene a fost efectuată de dr. Lengyel Bela. Analiza a fost trimisă d-lui administrator al domeniului, Razel Istvan, însoțită de o scrisoare²⁹.

Conținutul scrisorii este următorul: “Am onoarea de a vă trimite anexat rezultatul analizei apei fântânii arteziene, împreună cu un mic text în care prezint stațiunea balneară.

Analizele dovedesc că prin forarea fântânii arteziene-Moneasa s-a obținut un izvor, care corespunde într-un totul cu caracterul izvoarelor vechi. E incontestabil că apa provine din acel bazin subteran din care provin și apele celorlalte izvoare, cu excepția apei izvorului rece. Pot afirma că, acele impresii favorabile, pe care le-am obținut despre Stațiunea balneară Moneasa m-au impresionat adânc și am avut deja ocazii de a vorbi despre stațiune cu câțiva colegi.

N-ar fi de prisos de a tipări actele trimise de mine și a le trimite medicilor mai renumiți din țară. Eu nu sunt adept al reclamelor, sunt convins că stațiunea balneară Moneasa ar merita să devină mai cunoscută în cercurile mai largi.

Analiza chimică a apei fântânii arteziene din Moneasa

Stațiunea balneară din Moneasa este proprietatea contelui Weckheim Frideric, care nu cruță nici o cheltuială ca să ridice stațiunea balneară la nivelul cerut al cerințelor moderne. Se poate spune că ceea ce se poate obține prin sacrificii în scurt timp a și realizat în mare parte.

Nu vorbesc mai amănunțit despre hotel sau despre clădirile mai mari, care sunt sortite pentru primirea vizitatorilor. Acestea sunt prevăzute cu mobilier simplu, dar cu gust, corespunzător tuturor pretențiilor.

Nu vorbesc despre parcul recent amenajat, care, cu fântânile sale țâșnitoare și cu aleile sale mari, peste câțiva ani, când vor crește brazii, sădiți în grupuri elegante, va fi cu adevărat frumos, de care, de fapt, de-abia era nevoie, deoarece munții care înconjoară stațiunea sunt acoperiți cu păduri dese, care au drumurile lor tăiate pentru promenade de Czarán Gyula-deja constituie un parc uriaș.

În sfârșit, nu vorbesc despre situația climaterică, deoarece nu o cunosc din propria experiență, dar, totuși, risc observația că circumstanțele climaterice trebuie să fie favorabile, pe de-o parte datorită situației geografice a văii, iar pe de altă parte, fiindcă teritoriul stațiunii balneare este întretăiat de multe pâraie mari și frumoase ale căror ape fac aerul incontestabil mai proaspăt.

Halele de baie sunt amenajate conform cerințelor tehnicii noi. Vămile sunt confecționate din marmură roz, provenite de la carierele de marmură ale domeniului. Bazinele la fel. Instalația, prevăzută cu trei robinete, furnizează apă cu trei tipuri de temperatură. Și cabinele de băi sunt amenajate cu un confort necesar.

Punctul culminant al stațiunii este fără îndoială stabilimentul hidroterapie cu apă rece. Sala mare a clădirii este prevăzută cu dușuri, bazine, băi de șezut, băi de picioare, locuri de odihnă etc., ceea ce face posibilă aplicarea tuturor posibilităților de tratament cu apă rece.

Din sală se poate ajunge în sala de înot, care se poate afirma că este amenajată elegant. În bazinul de cca 150-200 m², apa se schimbă continuu, care ajunge aici prin țevi din izvorul artezian abundent. Sub un singur acoperiș există două asemenea stabilimente, unul pentru bărbați și altul pentru femei.

Face o impresie plăcută curățenia și ordinea predominant în toată stațiunea balneară.

Pentru diferitele băi, apa o furnizează cinci izvoare, dintre care patru sunt de mult folosite. Apa izvoarelor Ernö (Ernest), Maria, Kerestély și a unui izvor rece am examinat-o în 1887.

Deoarece aceste izvoare n-ar fi putut furniza apă în cantitate suficientă pentru o stațiune balneară grandioasă, s-a decis forarea unei fântâni arteziene, pentru a se putea aproviziona cu o cantitate de apă îmbelșugată stațiunea balneară în dezvoltare. Planul a fost realizat cu succes și în prezent, pe lângă izvoarele vechi, și izvorul artezian recent terminat furnizează o cantitate mare de apă.

Fiind rugat să analizez compoziția chimică a acestui izvor, m-am deplasat la fața locului, pentru a efectua munca necesară acolo. Atunci am avut prilejul de a dobândi impresiile de mai sus, și totodată de a mă convinge că administrația domeniului pune un accent deosebit pentru dezvoltarea stațiunii, după modeluri moderne, în raport cu pretențiile publicului civilizat.

Fântâna arteziană

Fântâna este forată pe tot traseul în straturi de calcar, în imediata apropiere a halei de băi. Fântâna are o adâcime de 320 m și un debit de 60 m³ apă pe secundă, deci, în 24 h furnizează 14.400 hl de apă.

Rezultatul analizei apei recent efectuate a întărit părerea mea ce am exprimat-o încă din 1887, când am analizat apele celorlalte izvoare.

Și în baza acestei analize mă asociez la părerea dr. Boleman Istvan, conform căreia Moneasa-Băi aparține de grupa de ape minerale care se găsesc în stațiunile din: Keszthely, Oradea, Römer Bad, Tobel Bad, Gastein și Vöslau.

Budapesta, 1898, V, 28³⁰

Dr. Lengyel Béla”³¹.

Crearea condițiilor favorabile de cazare, tratament și distracții a contribuit, așadar, la creșterea numărului vizitatorilor. Dacă înainte doar câteva familii își petreceau vacanțele la Moneasa, începând cu anul 1895 numeroși turiști au vizitat stațiunea în timpul verii. Astfel, încă înainte de a fi terminat construcțiile sus-amintite, 100 de persoane au stat în stațiune timp de o lună, iar numărul celor care petreceau sfârșitul de săptămână s-a cifrat la 2000, la care s-a adăugat numărul mare de excursioniști, sosiți din Arad doar pentru ziua de duminică³². Loisir-ul prin stațiune a fost însoțit de “cea mai bună orchestră de țigani din comitatul Arad care locuiește la Ineu. Atât de frumos cântă, încât s-ar putea duce în turneuri și în străinătate, însă ea se mulțumește să cânte vara în fața publicului de la stațiunea balneară din Moneasa”.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, stațiunea a început să se organizeze conform noului statut de funcționare. În statut s-a stipulat că durata sezonului a fost cuprinsă între 15 mai și 30 septembrie. Prim-pretorul de la Sebiș a fost numit din oficiu drept comisar al stațiunii, care supraveghea și urmărea dorințele și interesele vizitatorilor, fiind sprijinit de doi funcționari domeniali, de cei doi preoți locali, respectiv romano-catolic și ortodox, precum și de patru oaspeți ai stațiunii.

Din taxele plătite de oaspeți pentru tratament și muzică s-a constituit un fond, pentru acoperirea cheltuielilor de întreținere a orchestrei de țigani, abonamentelor la ziare, precum și a celorlalte distracții. Această taxă a fost stabilită la 20 creițari/zi pentru o persoană în plin sezon, adică lunile iulie-august, și la 10 creițari în sezoanele secundare, respectiv lunile iunie și

septembrie. Întreținerea stațiunii a fost destul de ieftină. O cameră pe zi a costat între 60 creițari și 1 fl și 20 creițari, iar hrana zilnică a unei persoane a costat 1 fl și 50 creițari³³. Printre distracții am putea menționa: biliardul, popicele, tenisul, jocuri pentru copii, excursiile de la minele de fier și marmură, care au intrat în categoria excursiilor de scurtă durată. Excursiile de lungă durată au fost cele organizate pe Valea Lungă, Tinoasa, Reștirata, Dezna-heleșteul familiei Török și la ruinele cetății Dezna, la Vașcău sau la sticlăria din Beliu. Excursii speciale cu trenulețul pentru turiști, la preț redus, au fost organizate numai duminică³⁴. Turiștii au respectat astfel recomandările medicului comitatului, Kery Emeric³⁵.

Un rol important în susținerea turismului zonal l-a avut Asociația Turistică din Arad, înființată în 1898, care organiza pe lângă excursii și reuniuni, serbări, conferințe, edita anuare, publica articole și a făcut propuneri pentru practicarea sporturilor de iarnă în Munții Bihorului. Susținătorul turismului în zona Monesei și împrejurimi a fost Czarán Gyula, care a exploatat potențialul turistic al Monesei³⁶.

Eforturile depuse de autorități și promovarea turismului în zona Monesei au fost încununete de obținerea statutului de stațiune balneară, la 13 mai 1896, din partea Ministerului de Interne Regál Maghiar³⁷.

Apreciată pentru frumusețea și sălbăticia locurilor, l-a începutul secolului XX, turiștii s-au putut bucura și de curățenia din stabilimentul balnear, de apele termale și de puritatea aerului³⁸. În timpul Primului Război Mondial stabilimentul de tratament cu apă rece a fost afectat, însă a fost refăcut la scurt timp³⁹.

După Marea Unire stațiunea Moneasa a intrat în administrarea Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale, o parte din acțiuni fiind deținute de județul Arad, Administrația arădeană a deținut cele două hoteluri mari, al băilor, cu 47 de camere și Central cu 18 camere⁴⁰. Loisir-ul a fost însoțit, conform obiceiului, de muzică de estradă, de două ori pe zi, concert în timpul meselor, pian în salonul de cură, ping-pong, reviste săptămânale și ziare zilnice, biliard la cafea, terenuri de tenis în parc, bărci pe lacul cu pești, seri de dand, tombole, cabarete, piese de teatru, concerte⁴¹.

Stațiunea Moneasa păstrează urmele perioadei moderne, cu precădere, interval istoric în care s-au edificat vilele, s-au efectuat numeroase amenajări și s-au luat măsuri pentru eficientizare turismului în zonă. Acele vremuri rămân ca o piatră de temelie pentru viitoarea dezvoltarea a stațiunii Moneasa.

NOTE

1. Márki Sándor, *Arad Vármegye és Arad Szabad Kiralyi Város Története*, Arad, 1895, vol.II, p. 165; Somogyi Gyula, *Arad Szabad Kiralyi Város és Arad Vármegye Kősegeinek Arad Leirása*, Arad, 1913, p. 180-181 (În urma adunării ținute la Alba Iulia de cele trei stări ale Transilvaniei, domeniul ce cuprindea printre altele cetatea Deznei, târgul Sebiș, 47 de sate întregi, 7 puste, minele de fier și izvoarele termale au fost donate, la 24 aprilie 1595, lui Kornis Gaspar de Göncz-Rusca, consilier, căpitan din Huszt și comite suprem al Maramureșului. A intrat în posesia acestor bunuri imobile în anul 1597).
2. Márki Sándor, *op. cit.*, vol.II, p. 248, 259, 264; Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 180, 181.
3. Coriolan Suci, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, București, Ed. Academiei, 1967, vol.II, p 406; Alexandru Roz, Kovach Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Ed. Universității de Vest "Vasile Goldiș", Arad, 1997, p. 165-166; Fényes Elek, *Magyarország Geographiai Szótára*, III, Pesten, 1851, p. 115; Direcția județeană Arad a Arhivelor Naționale (D.J.A.N.A.), *Colecția manuscrise*, nr. 109, f. 255 ; Complexul Muzeal Arad (C.M.A.), *Fond (F.) Suci (S.)*, nr. inv. 23., *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune românească din Ungaria*, Sibiu, 1900, p. 147 .
4. Gaál Jenő, *Arad Vármegye és Arad Szabad Kiralyi Város Közgazdasági, Közigazgatási és Közművelődési Allapotának Leirása*, Arad, 1898, p. 502-504; Dr. Kardos Géza, *Erdélyi Fürdőkalauz*, Arad, 1928, p. 156; *** *Enciclopedia României*, vol. III, p. 797; Valeria Velcea, Ion Velcea, Octavian Mândruț, *Județul Arad (Județele patriei)*, București, 1979, p. 131.
5. D.J.A.N.A., *Fond Prefectura Județului Arad (F.P.J.A.)*, *Acta congregationum*, dos. 753/1822, f 5; *** *Enciclopedia României*, vol. III, p. 797.
6. Gaál Jenő, *op. cit.*, p. 502-504.
7. Fábrián Gábor, *Arad vármegye leirása historiai geographiei és statisztikai*, vol. I, Buda, 1835, p. 75.
8. Nevery Alexa de Gyula-Vărșand a cumpărat, la începutul secolului XIX, de la Erariu un întins teritoriu, care cuprindea și localitatea Moneasa.
9. Gaal Jenő, *op.cit.*, p. 502-504.
10. D.J.A.N.A., *F.P.J.A.*, *Actele comitatului*, dos. 328/1854, f. 4.
11. *Ibidem*, dos. 566/1853, f. 1.
12. *Ibidem*, dos. 190/1853, f. 2; *Ibidem*, dos. 260/1853, f. 1.
13. *Ibidem*, dos. 533/1853, f. 1.
14. *Ibidem*, dos. 566/1853, f. 1.
15. *Ibidem*, dos. 328/1854, f. 1-4.
16. *Ibidem*, dos. 7636/1854, f. 3.
17. *Ibidem*, dos. 115/1855, f. 21-25.
18. *Ibidem*, dos. 328/1854, f. 21-26, 30-31.
19. *Ibidem*, f. 41.
20. *Ibidem*, f. 13-14.
21. *Ibidem*, dos.859/1856, f. 6.
22. Gaál Jenő, *op.cit.*, p 502-504; D.J.A.N.A., *F. PJA, Actele comitelui suprem*, dos. 859/1856, f. 6.
23. Gheorghe Lanevschi, *Aradul vremurilor de mult apuse*, Ed. Polis, Cluj 2005, p. 134.
24. Gaal Jenő, *op.cit.*, p. 502-504; D.J.A.N.A., *F. PJA, Actele comitelui suprem*, dos. 859/1856, f. 6.
25. C.M.A., *C.I.*, nr. inv., 2632-Eugeniu Dublea, *Băile Moneasa, în Orașe din România în imagini-Municipiul și județul Arad*, Arad, 1938, f. 13.

26. Gheorghe Lanevschi, *op. cit.*, p. 135.
27. Biblioteca Județeană „A.D.Xenopol” (B.J.”A.D. Xenopol”), nr. inv. 16471, *A Menyházai fürdő imertetése*, p. 5.
28. *Ibidem*, p. 14-15.
29. D.J.A.N.A., *Fond personal Márki Sándor* mss, f. 747.
30. *Ibidem*, f. 747-749.
31. Dr. Lengyel Béla a fost consilier ministerial, profesor pensionar al Facultății de Științe regale maghiare, directorul Institutului de chimie nr. 2 Budapesta.
32. Gaal Jenő, *op.cit.*, p. 502-504.
33. *Ibidem*, p. 660.
34. *Ibidem*, p. 403.
35. *Ibidem*, p. 660.
36. Somogyi Gyula, *op.cit.*, p. 51; *Scurtă biografie. Czarán Gyula*, Ed.Fundației Alma Mater, Arad, 2002, p. 6, 22.
37. D.J.A.N.A., *Fond personal Márki Sándor*, f. 750.
38. CMA, *C.I.*, nr. inv. 4012-C. Diaconovich, *Enciclopedia României*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 320.
39. Dr. Kardos Géza, *Erdélyi Fürdő kalauz*, p. 136.
40. C.M.A., *C.I.*, nr. inv., 2632-Eugeniu Dublea, *Băile Moneasa, în Orașe din România în imagini-Municipiul și județul Arad*, Arad, 1938, f. 13.
41. Dr. Kardos Géza, *Erdélyi Fürdőkalauz*, p. 158.

L'ÉVOLUTION HISTORIQUE DE LA STATION BALNEAIRE MONEASA (DEPARTEMENT ARAD) JUSQU' AU 1918

- Résumé -

Découverte par les Ottomans, la Station balnéaire Moneasa, a parcouru quelques étapes dans son evolution. Au début du XIX-ème siècle la famille de baron Nevery a commencé prendre de mesures pour developper le tourisme. Mais les conditions précaires des voies d'accès et les lieux de casés insufisaments ont obstructioné une grande parte de tourists pour venire au médication balnéaire.

Á la fin du XIX- ème siècle le baron Wenckheim, le nouveau propriétaire de Moneasa, a été préoccuper de promouvoir le tourisme. Il a construi le chemin de fer jusqu'à station, un grand hôtel et des autres villas. Des grands personnalités d'Empire, comme le baron Andreny, Paradeyser Ludovic, la Societé de Chemin de fer Units Arad-Cenad etc. ont édifié des villas somptueuses.

Après 1918, la Station balnéaire Moneasa a été administré par les autorités roumains.

